
ГОСПОДАРСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ

БРОНИЦЬКИЙ Олександр Миколайович, викладач кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного економічного університету

Суспільне відтворення на початку нового тисячоліття зазнає нових якісних змін. Незважаючи на бурхливий розвиток знань про навколишній світ, удосконалення продуктивних сил і розвиток новітніх технологій людство стикається з надзвичайно складними проблемами, розв'язання яких неможливе без використання господарської культури.

Перша з цих проблем, яка немалою мірою визначає наступні – повсюдне поширення ринкових принципів господарювання. Без сумніву, ринок є великим здобутком, винаходом, великим досягненням людської цивілізації, позитивну роль якого неможливо переоцінити; проте не варто недооцінювати й негативні наслідки. Ми живемо в „час, коли навіть те, що до тих пір передавалося, але ніколи не обмінювалось, дарувалося, але ніколи не продавалось, здобувалося, але ніколи не купувалося, – чеснота, любов, знання, совість тощо, – коли все, нарешті, стало предметом торгівлі. [У] ...час загальної корупції, загальної продажності, або, якщо висловлюватись термінами політичної економії, час, коли всяка річ, ставши міною вартістю, виноситься на ринок, щоб знайти оцінку, найбільш відповідну її справжній вартості”, як писав К. Маркс більш ніж сто років тому [8, с. 73-74].

Вказані процеси значно підсилюються внаслідок глобалізації, на що справедливо вказує Ф. Гиренко: „Завдяки глобалізації економіка трансгресує, виходить за свої межі, змінюючи свій смисл. Ринковою стає вже не економіка, а суспільство (нідкреслено нами – О.Б.), природною формою існування в якому є демагогія і корупція” [5, с. 63].

Частина проблем світового відтворення пов'язана з об'єктивною обмеженістю ресурсів. Ця проблема тривожить учених досить давно (теорія Мальтуса, розробки „римського клубу”), й, на жаль, протиріччя між надмірним використанням природних ресурсів та їх обмеженістю, між застосуванням все більш ефективних технологій і руйнуванням природного середовища тільки посилюються.

Особлива надія покладається на постіндустріальну модель соціально-економічного розвитку, яка являє собою сучасну мегатенденцію відтворювального процесу. Постіндустріальна модель розвитку базується на використанні інформації і знань як могутніх і провідних ресурсів суспільного відтворення, котрі перетворилися на продуктивну силу суспільства. Однак, тут варто зауважити принаймні, що ця тенденція характерна лише для частини світового співтовариства – для найбільш розвинутих країн.

Найважливішим і визначальним світоустрій у XXI столітті явищем справедливо прийнято вважати глобалізацію. Вона надає людству, з одного боку, величезні можливості розвитку, з іншого, – та конкретна неоліберальна форма, у якій вона здійснюється, несе в собі серйозні негативні моменти, а саме:

- посилення циклічного характеру відтворення як національних, так і світової економіки, що призводить до збільшення й так притаманних йому нестійкості, ризикованості. Ризики в сучасному світі перетворюються з побічного суспільного продукту на такий, що виробляється регулярно і легітимно;

- відрив фінансової сфери від відтворювальних процесів, що супроводжує утворення

світової геофінансової системи, призводить до появи величезного обсягу віртуальних фінансів. Цей міжнародний фіктивний капітал у багато разів перевищує загальносвітову вартість реальних торгових контрактів;

– серйозний вплив на відтворювальний процес у рамках національних економік здійснюють транснаціональні корпорації (ТНК), які виступають джерелом глобальної монополізації окремих ринків. Причому монополізація ця досягається не лише за рахунок високої питомої ваги продукції ТНК, але нерідко шляхом поглинання реальних чи потенційних конкурентів за кордоном.

Та чи не найсерйозніший негатив глобалізації пов'язаний з її вкрай нерівномірним характером. Згідно доповіді ООН про соціальний стан у світі в 2005 році, за останні двадцять років значно зросла нерівність між країнами і всередині них: багаті стали ще багатше, а бідні – ще бідніше [4]. Три найбагатші людини в світі мають сукупний особистий статок, що перевищує ВВП 48 найменш розвинених країн разом узятих; сукупний статок 225 найбагатших людей планети становить понад 1 трлн. дол.

За наявності нового, могутнього потенціалу глобального розвитку людини і людства, світ, по суті, „розколовся”. Замість допомоги слабким країнам розвинені держави фактично не тільки закріплюють своє домінування над ними, але й блокують їх розвиток. Лідерство країн у сфері нових і новітніх технологій дає їм можливість шляхом різноманітних маніпуляцій деформувати систему взаємовигідних економічних зв'язків, заснованих на взаємозалежності рівноправних економічних партнерів, зводячи їх до економічного диктату й односторонньої залежності.

Міжнародні організації, зокрема фінансові, відверто виступають за відкриті ринки і кордони, за глобалізацію міжнародних економічних відносин, доводячи, що вона йде на користь усьому людству. Та чи дійсно це так? Наведені дані свідчать швидше про зворотне. Не про велику перспективу, яку дарує глобалізація світу, а, навпаки, – глибоку прірву створює вона між країнами і народами.

Причини ж такого стану речей не стільки економічні, скільки соціально-культурні. „Всі розмови про демократичний розвиток, благодотворні іноземні інвестиції і вихід країни з кризи за допомогою Заходу на ділі виявляються не більше, ніж обманом конкурента, якому Захід ніколи не дасть підійнятися. Можна, мабуть, сказати, що ми живемо в „епоху великого обману”, – відзначає М. Гельвановський. – Причому „великим” цей обман стає завдяки тим засобам масової інформації і телекомунікаціям, які отримало сучасне людство в останній чверті минулого сторіччя, точніше, їх отримали люди або групи людей, котрі використовують досягнення людського розуму в цілях нескінченного примноження своїх багатств. Дійсно, сьогодні ми вимушені констатувати, що іноді за словом „демократія” приховуються витончені форми диктатури, диктатури грошей і мафіозної влади, яка здатна творити беззаконня, спираючись на цілком законні підстави” [1, с. 19].

Такий порядок речей є не тільки аморальним, але й нежиттєздатним, причини ж його не стільки економічні, скільки соціально-культурні, тож і змінити його суто економічними або адміністративними методами неможливо. Вирішення цієї проблеми знаходиться в площині нашої свідомості, яка визначає наше ставлення до себе й до світу, – точніше, в системі цінностей, що визначає таке ставлення.

Люди у своєму русі порушили гармонію та справедливість не лише між собою, але й між собою і природою. „...В результаті людської діяльності порушилася ... рівновага природних циклів, відновити які відомими нам методами неможливо. Діяльність людства, найімовірніше, веде до деградації біосфери і не здатна гарантувати існування Людини в її складі. ...Антропогенне навантаження на біосферу зростає стрімко й, імовірно, близьке до критичного”, – застерігає М. Мойсеєв.

Для країн із трансформаційною економікою проблеми відтворення є ще більш гострими і складними. Поряд з тим, що економіки цих країн зазнають впливу зазначених світових тенденцій, вони здійснюють ще комплекс надзвичайно складних перетворень всередині країн. Перехід постсоціалістичних країн до ринкових принципів господарювання

виявився пов'язаним для багатьох з них із серйозними соціальними втратами. Так, якщо напередодні переходу до ринку кількість бідних в Україні складала 11 % населення, то в теперішній час за офіційною оцінкою – понад 30 %.

Все сказане дає можливість стверджувати, що сучасне суспільне відтворення є досить суперечливим. Основними його протиріччями є наступні (більш докладно див. [2]):

- між розвитком як універсальною метою і культурою як ціннісним вибором;
- між економічним розвитком та зростаючим соціальним розшаруванням;
- між економічним зростанням і руйнуванням навколишнього середовища;
- між ринковою економікою як формою еволюційного розвитку суспільного виробництва та як засобом вирішення трансформаційних проблем;
- між посиленням міжнародної конкуренції внаслідок зростання мобільності факторів виробництва та збільшенням ступеня монополізації окремих ринків у результаті діяльності ТНК.

Об'єм і характер загроз, небезпек та ризиків, які накопичилися у сучасному світі, роблять ризикованим не тільки суспільне відтворення, але й саме життя на планеті. Доля світу залежить від того, чи буде наведено міст між розумом і культурою, національною культурною ідентичністю народів і сучасною інтеграцією, між культурою як ціннісним вибором і розвитком як універсальною метою, між економічним зростанням і його екологічною складовою. Перераховані вище проблеми й суперечності свідчать, що їх вирішення знаходиться у площині культури. Причому не просто культури, а саме у площині господарської культури, оскільки більшість з них виникла через зміщення акцентів людства від господарства до виключно економіки, звуження суті людської діяльності.

Розгляд відтворювальної складової в різних напрямках економічної теорії свідчить, що вона є недостатньою для сучасних умов, і більш того, неприродно „урізана”, спотворена до невпізнання через методологічні припущення й обмеження, котрі вводяться при аналізі. Дистанціювання від відтворювальної тематики в цілому і, зокрема, від таких важливих проблем, як макроекономічні пропорції та інших, не випадкове. Воно впливає передусім з того, що вся ринкова економічна система розглядається крізь призму обмінних товарних і грошових потоків, відносин між продавцями і покупцями. У такій системі всі макроекономічні параметри формуються стихійно, ніби автоматично. Проте збільшення криз і невизначеності розвитку, посилення регулюючої ролі держави, економічної інтеграції й нерівності, зіткнення різних систем цінностей в умовах глобалізації, що поширюється, актуалізують методологію пошуку нової теорії відтворення.

Один з ключових моментів розробки нової теорії відтворення, який адекватно відображає сучасні реалії, на нашу думку, знаходиться в площині переходу до аналізу господарства. Тільки завдяки такому підходу з'являється можливість більш повно відобразити й оцінити реальні процеси в сучасному світі, висвітлити зростаючу роль культури у вирішенні глобальних проблем.

Відмінності між економікою і господарством на перший погляд, можливо, не дуже помітні, але достатньо істотні.

1. Господарство ширше, глибше і більш всеосяжне. Звичайно, господарство неможливе поза тим або іншим способом виробництва, але воно крім чисто економічних відносин доповнюється соціальними, культурними, морально-етичними відносинами.

Економіка – найважливіша частина сучасного господарства, але вона не зводиться до нього. Як відзначає В. Міхеєв: „Необхідною складовою частиною господарства є дух нації, особисті зусилля, бажання і пріоритети, а також воля жителів країни” [10, с. 84].

Якщо термін „господарство” виправдано вживати для позначення будь-якої господарської діяльності людини, то термін „економіка” – лише для позначення специфічної господарської діяльності людини, а саме – економічної господарської діяльності. „Економіка – це окремий випадок, особлива форма, специфічне буття господарства взагалі” [12, с. 555]. Економіка – це насамперед господарство, яке ґрунтується на товарному обміні благами і діяльністю. Це неминує означає, що економіка – господарство, яке використовує гроші,

тобто грошове господарство; господарство, яке „ведеться на основі й за допомогою економічного, тобто грошового розрахунку” [12, с. 555].

Господарство охоплює не лише діяльність людей, направлену на створення тієї або іншої системи благ, але й мотиви, цілі та філософію цієї діяльності, правові й побутові норми, техніку і технологію виробництва, психологію та культуру суб'єктів господарювання. В основі господарської діяльності лежить не тільки система економічних і правових відносин, прав та звичаїв, але й весь спектр соціокультурних чинників.

2. Господарству притаманне інтегруюче начало, яке, на жаль, послаблюється в умовах панування ринкових відносин. Основою, а немалою мірою й результатом функціонування ринкової економіки стає атомізоване суспільство, роздроблене на окремі соціальні групи й індивідів. Господарство, навпаки, існує як цілісність, що створює начала для єднання суспільства.

3. З погляду цільових орієнтацій господарство також є більш цілісним та гармонічним. Його цілі не є суто економічні, але й включають збереження, відтворення і поліпшення життя людини й середовища існування, а також її вдосконалення. Цільові ж орієнтири економіки направлені передусім (а часто виключно) на досягнення певного кількісного результату, розрахованого на основі зіставлення витрат та виручки. Якщо економічна діяльність приносить дохід, вона продовжуватиметься і буде нарощуватись навіть у разі негативних наслідків для природи і суспільства.

4. Суб'єкти господарства мають інші ціннісно-цільові й ціннісно-мотиваційні орієнтири, ніж „економічна людина”. Вони, крім достатнього для життєдіяльності матеріального забезпечення, прагнуть до духовно-інтелектуальних благ. У господарстві духовне тісно переплетене з матеріальним. На відміну від цього, в економіці матеріальне накопичення переважає і пригноблює духовне. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що ринкова економіка вступила в протистояння з системою духовно-культурних цінностей.

5. Господарство має довгострокову відтворювальну спрямованість, розраховану на тривалу перспективу, економіка ж практично більше зорієнтована на даний момент, на тактичні кроки.

6. Господарство направлене на виявлення і використання людського потенціалу всіх членів суспільства, що визначає його широкі перспективи розвитку в майбутньому; для економіки ж проблема „зайвих” людей стоїть достатньо гостро вже зараз.

Отже, господарство не заперечує економіки, а вбирає й інтегрує її в себе, відображаючи, на відміну від останньої, весь реальний комплекс взаємодій і взаємостосунків, які виникають у процесі життєдіяльності людини.

Сучасне господарство надзвичайно складне, оскільки у ньому відсутнє чітке розмежування на природу і суспільство, але існує їх симбіоз, соціалізована природа. Про таке господарство повною мірою можна сказати як про людське господарство, бо це господарство не натуральне, не пристосоване до природи, не партнерської взаємодії з нею. Це щось інше – господарство, створене людиною відповідно до її уявлень, у тому числі моральних орієнтирів.

Глобальні проблеми по-різному переломлюються в різних регіонах світу. В сукупності ж ці проблеми вимагають загальнопланетарного підходу, а, отже, – такої ж свідомості. Перехід від координат буденної або національно обмеженої свідомості до загальнопланетарної вкрай складний.

При розгляді подальших перспектив соціально-економічного розвитку доводиться оцінювати правильність самого вектора руху людства. В таких умовах господарська культура, здатна забезпечити новий ціннісний вибір подальшого розвитку, стає не лише формою розв'язання багатьох глобальних протиріч, але й новим, все більш ефективним джерелом суспільного відтворення. Тому питання, які пов'язані з аналізом змісту, структури, функцій та інших аспектів господарської культури набувають у теперішній час особливої актуальності.

Ми визначаємо господарську культуру як комплекс цінностей та норм, які регулюють

взаємодію людей між собою та з середовищем їх існування в процесі господарської діяльності й забезпечують безперервне суспільне відтворення й економічний розвиток.

Зауважимо, що на ключове значення для ефективного розвитку саме етичної складової вчені вказували здавна. Так, один з піонерів дослідження теорії цивілізацій, професор Харківського та Київського університетів А.Л. Метлинський (1814-1870 рр.) у своїй фундаментальній праці „Про сутність цивілізації та значення її елементів” [9], обґрунтовуючи твердження, що розвиток та вдосконалення є суттю та призначенням людини, суспільства та людства, доводив, що моральне вдосконалення – не лише мета, але й *передумова*, фундамент людського розвитку.

З ним погоджувався і Н. Бунге, зазначаючи, що „насправді *господарський устрій людських спільнот* не є дещо суцільно одноманітне; він *розвивається разом з успіхами освіти, добробуту та моральності* (виділено нами – О.Б.), разом з розширенням кола діяльності і суспільної влади, і індивідуальної ініціативи” [3, с. 40-41].

Розв’язання протиріч суспільного відтворення, насамперед між розвитком як метою і культурою як ціннісним вибором, можливе лише на основі нової системи цінностей. Її створення можливе лише за умови „діалогу” національних культур, який повинен здійснюватись у трьох основних напрямках:

– пошук нових цінностей та світоглядних орієнтацій, що б об’єднував зусилля країн у створенні прийнятної для всіх моделі господарського розвитку, яка б попередила катастрофу, гармонізувала стосунки між суспільством і природою та сприяла підвищенню рівня та якості життя людства, загальнопланетарній стабільності;

– поглиблення інтеграційних процесів різноманітних національних культур через взаємопроникнення найважливішого та найціннішого в них з точки зору відповідності загальнолюдським цінностям і пріоритетам безкризового та ефективного розвитку світового господарства;

– толерантне, терпиме ставлення до особливостей прояву національних господарських культур, якщо вони не завдають шкоди світовому господарству.

В процесі такого узгодження культур не може бути диктату однієї культури над іншою. Основою, ядром такого узгодження є світоглядні цінності, які знаходять спільне, здавалося б, в абсолютно різних країнах. Так, „узгодження” альтернативних західної та східної культур сьогодні можливе принаймні за таким основним моментом, як уявлення про природний світ, в якому живе людина, як про живий організм, а не знеособлене неорганічне поле, яке можна переорювати і переробляти [16, с. 16].

В умовах екологічної кризи, котра постійно поглиблюється, неприпустимо зберігати орієнтацію на нестримне матеріальне споживацтво. Це здійснювати й далі непринятно як для країн, що розвиваються, так і для розвинених країн. Для перших це неприпустимо, оскільки обсяг природних ресурсів у світі обмежений, і, щоб досягти рівня споживання країн „золотого мільярда”, потрібно було б збільшити в декілька сотень разів видобуток відновлюваної та невідновлюваної природної сировини, що неминуче обернеться глобальною екологічною катастрофою. Для розвинених країн зберігати споживацьку орієнтацію є неприйнятним, бо, за словами А. Іванова, „неможливо зберегти чистими воду, землю і повітря в одній окремо взятій країні, як неможливо бути щасливим ситому в оточенні голодного і спрагненого натовпу. Зростання добробуту і комфорту західних країн прямо пропорційне поглибленню екологічної кризи, посиленню міжнародного тероризму і поширенню антиглобалістських виступів по всьому світі” [19, с. 71]. Свідомому неприйняттю споживацтва й розумному аскетизму сьогодні просто немає жодної альтернативи.

Важливою цінністю господарської культури в умовах глобалізації, на нашу думку, стає довіра. Це визначається не лише тим, що довірча взаємодія значно підвищує ефективність ринкової економічної системи й, за Ф. Фукуямою, забезпечує благополуччя нації та її здатність до конкуренції [18, с. 129].

Нова глобальна система, що формується, має складну багатомірну природу. На відміну

від національних держав тут ще не вироблений єдиний соціокультурний механізм інтеграції (як-то єдиний тип мови, національної культури і традицій, релігії, історії). В силу цього глобалізація передбачає формування нового механізму кооперації і комунікації, заснованого на взаємній довірі. Можна стверджувати, що в таких умовах довіра стає не лише умовою, але й стратегією розвитку світового співтовариства.

Господарська культура суспільства виконує ряд важливих функцій, а саме: світоглядну, ціннісноутворюючу, функцію соціалізації, інституційну та інноваційну. Зазначені функції культури досить сильно переплетені, тому можливий їх взаємний перехід.

Проблеми розвитку господарської культури прямо виходять на розвиток і самопізнання людини, на якісні зміни в ній, зокрема, в її світогляді, світосприйнятті, мотивації, в її можливостях самореалізації. Розширення здібностей людини, зростаюче прагнення до самоствердження й самореалізації багато в чому визначатимуться її світоглядними цінностями. Світогляд сьогодні повинен бути глобальним і духовно-етичним.

Особлива роль в реалізації цієї функції належить освіті. На жаль, освітня реформа на постсоціалістичному просторі руйнує конкурентну перевагу радянської системи освіти, пов'язаної з фундаментальними цілісними знаннями щодо світоустрою, суспільного прогресу, розвитку природи, людини й суспільства. Вузькоспеціалізоване знання ж не формує цілісного бачення всесвіту, не дозволяє людині мислити стратегічно і, отже, не дає визначати контури майбутнього.

Наступною функцією господарської культури є ціннісноутворююча функція. Як і культура взагалі, господарська культура виконує роль соціальної пам'яті, однак не усїєї соціальної пам'яті суспільства, а лише того її сегменту, який пов'язаний з історією господарської діяльності. Вона передає, або транслює з минулого в теперішнє, з теперішнього в майбутнє цінності, норми, схильності, мотиви поведінки, які складають зміст господарської свідомості.

Проте цінності й норми не просто наслідуються, вони піддаються відбору: частина вибраковується, інша – зберігається і накопичується. Критерієм вказаного відбору є необхідність або корисність для вирішення завдань поточного існування та розвитку господарської системи суспільства.

Та господарські цінності в культурі та культурою не лише передаються й відбираються – вони безперервно оновлюються шляхом вироблення нових і запозичення прогресивних цінностей з інших культур.

Важливою функцією господарської культури є функція соціалізації. Вона відповідає за те, щоб сформовані цінності стали надбанням усього суспільства. Соціалізація являє собою процес, у результаті якого людина засвоює певну систему знань, цінностей, виробляє і прилучається до норм, що панують у суспільстві. Соціалізація – це процес активний, а не пасивний. У ході засвоєння людиною цінностей та норм господарської діяльності вона не лише пристосовується, але й окультурюється, тобто творчо засвоює й удосконалює форми господарського життєвладування, що були створені до неї.

Функція соціалізації переростає в інноваційну функцію господарської культури. Це визначено самим характером соціалізації, в процесі якої людина не лише прилучається до культури, але й удосконалює навколишній світ і свою власну природу.

Як відомо, технологічні зміни ведуть до змін у виробничих відносинах, а вони, в свою чергу, опосередковано через екопомічні інтереси змінюють політичну структуру суспільства. Це ж через певний час відображається на її соціальній структурі. Фіксація змін у декількох поколіннях закріплює зміни в культурі суспільства і світорозумінні.

За Г. Сунаєю, „нові технології формують нові стереотипи поведінки і тим змінюють культуру (первообрази на рівні підсвідомості). Змінена культура задає нові цілі економічної діяльності суспільства” [17, с. 103]. Отже, коло замикається, що свідчить про певну циклічність оновлення економіки під впливом господарської культури.

Інституціональна функція господарської культури пов'язана насамперед з перетворенням цінностей, які звичайно „приховані в свідомості, в душі” [14, с. 32] на норми.

„Норми – ті стандарти поведінки, які практично регулюють діяльність... Норми – це цінності, втілені у відносинах, у діях, ... те, як прийнято тут чинити” [14, с. 31]. За визначенням Д. Норта, інститути – це й є, по-перше, правила і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми, і, по-друге, механізми, що забезпечують виконання правил [11, с. 73].

В Україні й інших транзитивних країнах, де рівень господарської культури є ще надто низьким для вирішення проблем підвищення добробуту всього народу, проблеми етичної економії, які тісно переплітаються з проблемами формування нової господарської культури на макрорівні, стають актуальним напрямком як наукових досліджень, так і практичної роботи.

Важливим тут є не лише вивчення досвіду реалізації господарської культури у країнах з ринковими економічними системами, але й дослідження національно-культурних цінностей і норм, які можуть сприймати чи відштовхувати певні елементи ринкової господарської культури. В цьому плані слід взяти до уваги те, що „шлях України у світову співдружність лежить не через зречення своєї культури, а завдяки залученню власних унікальних, оригінальних механізмів життєтворення та суспільного поступу, для яких чужий досвід може мати лише значення уроків історії” [15, с. 225].

Одним з наріжних каменів господарської культури є кодекси поведінки, зокрема господарської та трудової, тож на їх формування та закріплення у свідомості громадськості повинна бути спрямована особлива увага. Не викликає сумніву, що ці правила поведінки мають ґрунтуватися на загальнолюдських уявленнях про моральне та аморальне, етичне та неетичне. Оскільки правила господарської поведінки є, фактично, відображенням загальних етичних правил побудови стосунків між людьми та зі світом взагалі, їх вивчення повинно органічно ввійти у шкільні програми у рамках курсу „Основи етики”.

Вважаємо, особливу увагу слід звернути на виховання у підростаючого покоління уявлення про працю як чи не найважливішу чесноту. На жаль, нині в суспільстві утверджується протилежне уявлення, що „працюють лише дурні”. Сьогодні розповсюдження набула, за визначенням О. Панаріна, „декадентська виродженська особистість, котра втратила здатність до справжньої внутрішньої змобілізованості та зосередженості... Вона більше не бажає займатися організацією матеріального виробництва й іншими заняттями, що потребують зусиль” [13, с. 361]. „Все й одразу”, – цей слоган однієї з вітчизняних компаній мобільного зв'язку дуже чітко передає чи не найголовніший життєвий принцип багатьох сучасних молодих людей.

Сучасне суспільство продукує безліч горьківських Лар, котрі хочуть отримати все, залишаючись при цьому цілими. І при цьому всіляко приховується, що ніщо з нічого це не виникне – якщо не платиш за це те – платить хтось інший. Отже, окреслена ідеологія споживацтва неминуче пов'язана з паразитизмом.

Не слід нехтувати й таким надзвичайно важливим засобом формування світогляду, яким є сьогодні телебачення, – адже воно „набагато перевищує по силі впливу роль сім'ї та школи” [7, с. 143]. Сьогодні будь-яке втручання держави у справи телебачення розцінюється багатьма тележурналістами та організаторами телевізійних програм (особливо не переобтяжених моральними принципами) як зазіхання на свободу слова, як повернення цензури. Однак необхідність цензури як засобу контролю за якістю телепрограм, кінострічок, за їх відповідністю загальнолюдським моральним нормам, на наш погляд, є сьогодні незаперечною. Тут можна пригадати, що у цензурних комітетах Російської імперії працювали не лише жандармські одержимі чиновники, але найосвіченіші та морально бездоганні люди, які залишили свій слід у літературі, в філософії, у публіцистиці [7, с. 143].

На жаль, сучасним типом культурного героя, який пропагується з телеекранів й яким захоплюються підлітки й дорослі, є не чесний працівник і не господар, але „бізнесмен” – ефективний власник, зазвичай не переобтяжений моральними принципами і такий, що не гребує застосовувати кримінальні методи. І це теж прояв кризи.

Сьогодні Україні і світу потрібен новий герой – працівник, котрий діє не лише з метою

отримання грошового прибутку, але для якого праця перетворилася на творчість; хазяїн, котрий піклується про об'єкт своєї власності не лише як про засіб збагачення, але й як про свою частинку; той, хто намагається брати не більше, ніж віддає в обмін (неважливо, йде мова про обмін з іншою людиною чи з природою). Прагнення самовдосконалення, виховання себе людиною, поряд з прагнення відновлення і збереження світу, повинно бути визнане більш цінним, ніж максимізація особистого матеріального споживання.

Це – основа нашого виживання. Це – наше майбутнє, імовірно єдине можливе.

Література.

1. „Круглый стол” журнала „Вопросы философии”, посвященный обсуждению книги Н.Н. Моисеева „Быть или не быть... человечеству?” // Вопросы философии. – 2000. – № 9. – С. 2-28.
2. Броницкий А.Н. Воспроизводственные тенденции в начале нового тысячелетия // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Економічна серія. – № 668. – Х., 2005. – С. 11-15.
3. Бунге Н.Х. Очерки политико-экономической литературы. – СПб., 1895. – 465 с.
4. Вчера, сегодня, завтра // Время. – 2005. – 27 августа. – С. 1.
5. Гиренок Ф.И. В тоске по имперскому сознанию // Экономическая теория в XXI веке – 2(9): Глобальное и национальное в экономике / Под ред. Ю.М. Осипова, В.В. Чекмарева, Е.С. Зотовой. – В 2-х т. – М.: Экономистъ, 2004. – Т. 1. – С. 62-64.
6. Казанцев Н.М. Морфология стратегий национального развития в условиях глобализации // Экономическая теория в XXI веке – 2(9): Глобальное и национальное в экономике / Под ред. Ю.М. Осипова, В.В. Чекмарева, Е.С. Зотовой. – В 2-х т. – М.: Экономистъ, 2004. – Т. 1. – С. 55-62.
7. Корольков А.А. Духовная антропология. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 324 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. – Т. 4.
9. Метлинский А.Л. О сущности цивилизаций и о значении ее элементов. – Харьков: Университетская типография, 1839. – 123 с.
10. Михеев В.Н. Экономико-правовые основы хозяйствования. – СПб: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2002. – 184 с.
11. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение // THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 1993. – № 2.
12. Осипов Ю.М. Теория хозяйства. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – Т. III. – 608 с.
13. Панарин А.С. Православная цивилизация в глобальном мире. – М., 2002.
14. Пригожин А.И. Российский этос: обогащение или лечение? // Общественные науки и современность. – 2006. – № 2. – С. 29-40.
15. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). – К.: Товариство „Знання”; КОО, 1998. – 324 с.
16. Степин В. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 5-17.
17. Сунаева Г.Г. Роль социокультурного фактора в формировании национальной экономики // Формирование российской модели рыночной экономики: противоречия и перспективы / Под ред. К.А. Хубиева. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2003. – Ч. 2. – С. 98-107.
18. Фукуяма Ф. Доверие, социальные добродетели и созидание благосостояния // Новая постиндустриальная волна на западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 123-126.
19. Экономическая теория на пороге XXI века. В 2-х книгах / Под ред. Ю.М. Осипова, В.В. Чекмарева, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2002. – Кн. 1: Философия хозяйства. – 655 с.

Надійшла до редколегії 07.12.2005 р.

© Броницкий О.М., 2005